

Partei Ajaloo Instituudi raamatukogu erifondist

Nõukogude süsteemi üks omapäraseid ilminguid olid erihoiuosakonnad ehk erifondid. 1938. a. välja antud instruksioon nägi ette osakondade loomist suurtes raamatukogudes Moskvas, Leningradis ja liiduvabariikide pealinnade riiklikes raamatukogudes.¹ Antud instruksiooni alusel võis erifondi luua Tallinna ENSV Riiklikus Avalikus Raamatukogus. Õnneks võideldi välja õigus luua vastavaid osakondi veel mõnede teiste raamatukogude juurde. Teiste seas ka Partei Ajaloo Instituudi raamatukogus.

Antud artikkel käsitleb PAI erifondi, mis tegelikult päris hästi iseloomustab erifondide tegevust üldiselt. Praeguses Riigiarhiivi Tõnismäe filiaali raamatukogus on säilinud karp erifondide materjalidega. Nendega tutvumine paneb nii mitmelgi korral pead vangutama ja imestama oma aja mõttemaailma üle. Veskimägi on oma raamatus mitmel pool neile viidanud, kuid alljärgnevalt käsitleks antud materjale põhjalikumalt.

Kõiki Glavliti käskkirju siiski pole säilinud, sest hiljem (näiteks 24. novembril ja 22. detsembril 1955) tuli osa neist eri aegadest pärit käskkirjadest tagasi Glavlitti saata.

Partei Ajaloo Instituudi raamatukogu erifond loodi ametlikult 11. jaanuaril 1949.² Samas on säilinud aastast 1948 vastuvõtuaktid, kus teiste raamatukogude erifondidest võetakse vastu raamatuid PAI raamatukogu erifondi.³ Kas tähendab see, et tegutseti omal käel, on raske öelda.

Raamatukogu ja ühtlasi erifondi juhataja oli vähemalt kuni aastani 1960 Vilhelmine Allik.

Kõige tähtsamaks tööks oli vastavate käskkirjade ja nimekirjade alusel keelatud raamatute üldfondist erifondi viimine või raamatute lõplik hävitamine. See oli suhteliselt mahukas töö, kuna nende raamatute hulk pidevalt kasvas. PAI raamatukogu oli siiski õnneks suhteliselt väike ja seetõttu ka keelatud raamatute arv polnud suur. Antud tööst annavad hea ülevaate aruanded erifondi töö kohta. Tüüparuandes on näiteks sellised lahtrid: Kõrvaldatud raamatute arv, Parandatud raamatute arv, Annoteerimiste arv. Eraldi on toodud kõrvaldatud kirjandus liikide kaupa ja jaotus: Tsensuuri dokumentide põhjal ja Väljaspool tsensuuri dokumente. Just viimane jaotus annab hea iseloomustuse antud erifondi töötaja aktiivsusest – kõrvaldatavad raamatud valis ju iga töötaja oma äranägemise järgi ise. See oli hea võimalus kõrgematele instantsidele silma paista. PAI raamatukogus on näiteks aprillis 1950 tsensuuri dokumentide põhjal kõrvaldatud 8 ja väljaspool tsensuuri dokumente 2 raamatut.⁴ III kvartalis kõrvaldati 15 raamatut väljaspool tsensuuri dokumente.⁵ IV kvartalis oldi erifondis eriti aktiivne (põhjusest allpool). Tulemuseks oli väljaspool tsensuuri dokumente 188 kõrvaldatud ja 17 parandatud raamatut.⁶

Viimase aruande juures on ka erifondi üle viidud raamatute nimekiri.⁷ Sellest võib näha, mis alusel V. Allik ise raamatuid valis. Näiteks August Weizenbergi „Kirjeldused” (1914): „Tõlge vananenud ja mitte usaldusväärne. Kodanlise korra ajal Eestis avalikult välja antud.”⁸ (1914 – kodanlik Eesti?). Nikolai Maimi „Parlamentarism ja fašism” (1929): „Autor kahtlane kod. korra ajal Tartus väljaantud.”⁹ Knaurs Konversations-Lexikon (1936): „Lexikon sisaldav Hitleri, Mussolini pilte, elulugusid, rahvavaenulikkute tegevust.”¹⁰

Kuigi PAI raamatukogus ilukirjandust ei olnud, saadeti ka sinna autorite nimekirju, kel-

¹ K.-O. Veskimägi. Nõukogude unelaadne elu. Tsensuur Eesti NSV-s ja tema peremehed. Tallinn, 1996, lk.157.

² ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 1.

³ ERAF raamatukogus toimik nr. 5 (1948-1955), l. 13, 14.

⁴ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 19.

⁵ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 34.

⁶ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 50.

⁷ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 35-36.

⁸ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 35.

⁹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 35.

¹⁰ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 36.

le kõik või osa teoseid tuli üldisest kasutusest kõrvaldada. Neis nimekirjades on praeguseks palju tundmatuid autoreid (eriti välismaiseid). Kuid on ka tuntud nimesid, kelle sattumist neisse nimekirjadesse ei oskagi kuidagi põhjendada.

Kuna tsensuurivalitsus ise ei jõudnud kõiki raamatuid läbi lugeda ega neile oma hinnangut anda, said erifondi töötajad ülesande raamatuid läbi vaadata ja nende kohta annotatsioone teha. Erifondid saatsid need annotatsioonid Glavlitile, too redigeeris neid (raamatuid endid nägemata), tegi keelamiseks ettevalmistatud trükistest pike-ma venekeelsete annotatsioonidega varustatud nimestiku ja esitas selle kinnitamiseks.¹¹

Selliseid annotatsioone tegi ka PAI erifondi töötaja. V. Alliku esimene annotatsioon valmis juulis 1949. Sellele lisatud kaaskirjas märgib ta: „Kuna käesolev annotatsioon on minu poolt esmakordne ja tööks puudusid täpsemad juhised ja eeskirjad, siis võis juhtuda mõningaid vigu ja puudusid, millest palun, edaspidise töö paremus-tamise eesmärgil, mulle teatada.”¹²

Mõned pärlid tema loomingust.

Ed. Laamani „Maaküsimus ja maauendus-kavatsused” (1917): „Käsitab kapitalistlike maade majandusteaduse teoorijat. – „Põllutöö languse viljakuse seadus” mis seisab peamiselt selles, et inimene peab ennast ja oma tööd looduse järgi sisse seadma. Seega vastuolus nõukogude õpetusega „Inimene kui looduse ümberkujundaja”.”¹³

E. Roosenbergi „Virusvitusrand” (1923): „Ülistab liialt kodumaad. Peab Viru vitusran-da paremaks NSVL vituskohtadest.”¹⁴

A. Nigoli „Eesti asundused ja asupaigad Venemaal” (1918): „Raamatut ei saa võtta käes-oleval ajal juhisena, kuna peale 1918. aastat on eestlaste asupaigad kuni tänaseni nii arvult kui kohalt muutunud.”¹⁵

„Juhatus kiri, toetuse maksmise kohta Tallinna linna alalistele töölistele” (1929):

„Teatavasti Tallinna linna alalistele töölistele ei maksta sellist toetust. Juhatus kiri oli kehtiv vaid kodanlisele Eestile ja seega ei ole nimeta-tud raamatut vaja üldraamatute fondi.”¹⁶

H. Mackintoshi „Jeesuse Kristuse isik” (1937): „Raamatut käsitatakse inimese hädade, viletsuse, nälja jne. üle saamist ainult usus Jumalasse, ta poja Kristuse läbi. Sellest järeldub, et proletariaat, kes on tõugatud ekspluateerimise tõttu viletsusse, ei ole vaja sellest välja pääse-miseks võidelda kapitalistide vastu, vaid pimesi uskuda, käed rüppes elukergendajat kusagilt pilvede pealt.”¹⁷

Paistab, et V. Allik tegi oma annotatsioone hästi, sest ta saab kiita Kirjandus- ja Kirjastus-asjade Peavalitsuse ülema Leonida Pälli kirjas „Kõigile ENSV raamatukogude erifondide juhatajaile”,¹⁸ samas kui enamik erifonde sai karmilt pragada.

1949. aasta oktoobris oli erifondis 1782 eksemplari inventeeritud kirjandust¹⁹ ja 1536 raamatut inventeerimata väliskirjandust.²⁰ Kuna raamatukogus seoses mujalt saabuvate raamatutega (näiteks ENSV Teaduste Akadeemia ja RAR erifondidest) töömaht kasvas, tuli suurendada töötajate hulka.²¹ Märtsis 1950 oli PAI raamatukogu erifondis inventeeritud 1837 eksemplari raamatuid ja teadmata kogus inven-teerimata raamatuid.²² Erifondi raamatutele loodi veel eraldi süstemaatiline ja alfabeetiline kataloog.²³

Üheks raamatukogutöötaja tööülesandeks oli raamatute/ajakirjade parandamine vastavalt Glavlitist tulnud käskkirjadele. See tähendas lehtede väljarebimist, kleepimist, sõnade üle-kirjutamist jne. Kuna vastavaid käskkirju ilmus arvukalt, pidi raamatukoguhoidja üsna hoolega neid järgima ja täitma.

Paljud käskkirjad käsitlesid trükiseid, mis olid ilmunud NSV Liidus. Kuid ka Eestis välja antu sattus sageli löögi alla. Mõned näited:

¹¹ K.-O. Veskimägi. Nõukogude unelaadne elu, lk. 196.

¹² ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 25.

¹³ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 26.

¹⁴ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 27.

¹⁵ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 27.

¹⁶ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 27.

¹⁷ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 49–50.

¹⁸ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 53–55.

¹⁹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 56.

²⁰ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 57.

²¹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 14.

²² ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 14.

²³ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 18.

Ajakirjas Nõukogude Kool 1947, nr. 8/9 tuli parandada lk. 477 esinev „Punane katk” sõnadega „Pruun katk”.²⁴ Jutt on Paul Rummo näidendist „Pruun katk”.

ENSV Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsuse ülema käskkiri nr. 3 28.01.1950 puudutab ajakirja Nõukogude Kool nr. 10 aastast 1949.²⁵ Selles on juttu juba 06.12.1949 välja antud käskkirjast, mille alusel ajakiri tuli ära korjata.²⁶ Nüüd täienduseks kästakse mainitud ajakirjas kõrvaldada lk. 585–590, lk. 591 kleepida kokku esimese kaanega ja viia vastav parandus tagumisel kaanel olevasse sisukorda. Pärast paranduse tegemist võis ajakirja tagastada raamatukogudele ja lubada üldiseks kasutamiseks. Raamatupoodidest ja –ladudest tuli aga ajakiri ikkagi kõrvaldada ja hävitada. Kõrvaldatud lehekülgedel oli ajakirja juhtkiri „Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 32. aastapäev”.

Saatuse keerdkäikude tulemusena on ERA Tõnismäe filiaali raamatukogus alles just ainult see üks ajakirja number – ilusasti hoolega juhtnõõre järgituna (rebitud, kleebitud). Vaid venekeelne sisukord on jäänud ümber tegemata.

Henrik Visnapuu raamatus „Talihari” (1920) tuli leheküljel 43 kustutada pühendus J. Kuperjanovile.²⁷

Iga raamatukogu tegi tööd pidevas kontrollihirmus. Ei pääsenud kontrollist ka PAI raamatukogu.

19. detsembril 1949 käis PAI raamatukogu erifondi kontrollimas Irina Burtseva (Glavliti raamatukogude kontrolli osakonna ülem. Veskimägi väitel on keelatud raamatute nimestikes toodud raamatutest kõige suurema osa ette pannud just tema).²⁸ Ainsa puudusena leiti üldfondist „vaenulik raamat” „The Estonian Year-Book” (1929).²⁹

12. juulil 1950 toimus PAI raamatukogu erifondi uus kontroll,³⁰ mida taas teostas I.

Burtseva. Tema hinnangul vastab erifondi töötaja V. Allik nõuetele. Samas oli puuduseks, et ta oli ka ainus üldfondiga tegeleja. Erifondi kasutasid PAI töötajad ja EK(b)P KK liikmed. Üheks oluliseks puuduseks oli, et erifondi töötajal polnud aega koostada annotatsioone. 1950. aasta II kvartalis ei esitanud ta ühtegi annotatsiooni. Üldfondi (umbes 6000 raamatut) tsensuur pidevalt ei kontrollinud. Kontrolli käigus leiti selles raamatuid, mis kuulusid kõrvaldamisele, kuigi need ei olnud veel vastavatest käskkirjadest läbi käinud. Mille alusel siis pidi raamatukogu töötaja need kõrvaldama?³¹

Kontrolli otsuse kohaselt tuli 1. augustiks täielikult puhastada raamatukogu üldfond ja regulaarselt esitada annotatsioone raamatute kohta, mis ei olnud Glavliti nimekirjades. Puuduste jätkuval esinemisel lubati raamatukogu sulgeda.³²

Antud kontrollakti alusel saatis KKP ülem L. Päll PAI direktorile I. Saadile karmitoonilise kirja.³³ Tema arvates oli „raamatukogu ummistunud trükistega, milles sisalduvad rahvavaenlaste esinemised”.³⁴ Tekkinud olukorras oli tema sõnul süüdi V. Alliku ülekoormatus – üldfondi kõrvalt ei jõua ta süstemaatilisel tegeleda erifondiga.

Augustis 1950 käidi taas PAI raamatukogu kontrollimas (Helene Matsel ja I. Burtseva).³⁵ Kontrollides leiti, et antud ettekirjutusi polnud täidetud. Üldfondist leiti arvukalt raamatuid, mida ei oleks seal tohtinud olla. Näiteks „Vana kannel. IV” (1941), millest ei olnud kõrvaldatud eessõna (endiste kodanliku Eesti tegelaste kirjutatud).³⁶ Veel leiti umbes 1500 eksemplari suvel saabunud väliskirjanike teost, mille hulgas ka üks täiesti keelatud autori raamat. Kuna olukord PAI raamatukogus polnud võrreldes eelmise kontrolliga paranenud, otsustati luua komisjon, kes kontrolliks üldfondi (umbes 6000 raamatut), ja eraldi komisjon väliskirjanduse

²⁴ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 61.

²⁵ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 5.

²⁶ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1949), l. 66.

²⁷ ERAF raamatukogus toimik nr. 2 (1950), l. 14.

²⁸ K.-O. Veskimägi. Nõukogude unelaadne elu, lk. 64.

²⁹ ERAF raamatukogus toimik nr. 2 (1949), l. 12.

³⁰ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 30-31.

³¹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 30.

³² ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 31.

³³ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 28–29.

³⁴ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 28 (tõlge vene keelest).

³⁵ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 27.

³⁶ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 27.

fondi läbivaatamiseks. Samuti tuli „eraldada” töötaja, kes tegeleks annotatsioonidega.³⁷ Kuni vastava PAI käskkirja väljastamiseni pitseeriti raamatukogu. Õeldi, et kui pärast teistkordset hoiatust veel kord leitakse rikkumisi, suletakse erifond, väliskirjandus antakse üle teisele raamatukogule ja raamatukogu juhataja võetakse vastutusele.

Suures hädas saatis V. Allik E. Pällile kirja, kus palus juhtnööre. Allik palus vastuseid järgmistele küsimustele: „Kas Partei Ajaloo Instituudi erifondile on saadetud kõik käskkirjad, nimekirjad ja muu materjal, mis on vajalik üldfondi puhastamiseks. Kas marksismi-leninismi klassikute teosed kuuluvad üldkorra järgi „puhastamisele” või on nende kohta erandeid. Mis-sugune seisukoht on võetud partei kongresside, konverentside, pleenumite, ajakirjade ja ajalehtede kohta. Kuidas tuleb teostada annotatsioone, selle kohta puuduvad Teie poolt antud täpsemad juhised, palun teatage need meile.”³⁸

Vastuseks sellele koostas L. Päll ringkirja „Kõigile erifondide juhatajaile”.³⁹ Selles on toodud hulganisti tunnuseid, mille alusel raamatud kuuluvad kõrvaldamisele ja annoteerimisele. Kõige aluseks on NSVL ja ENSV KKP käskkirjad. Lisaks seal nimetatud raamatutele kuuluvad kõrvaldamisele ... See nimestik on nii pikk, et kergem oleks kirjutada, mis raamatud üldse olid lubatud. Imelikuna tundub see, et kõrvaldamisele kuulusid teosed, „kus rahvavaenlasi või nende töid kritiseeritakse”.⁴⁰ Segaduse suurendamiseks teatas L. Päll samas, et endised Glavliti käskkirjad on tühistatud ja kontrollimisel.

Detsembris saatis PAI direktorile kirja juba ENSV Glavliti ülem Ilmar Kübar ise.⁴¹ Selles nõuab ta kiiret vastust meetmetest, mis on rakendatud erifondi puuduste kõrvaldamiseks. V. Alliku saadetud vastus süüdistab paljuski ENSV Glavliti enda tööd.⁴² Erifondi töö kontrollimiseks oli PAI-s loodud kolmeliikmeline komisjon. Komisjoni peamised etteheited Glavlitile olid:

üldsõnalisus, kõikidele küsimustele ei vastatud-ki, Glavliti eri töötajate erinevad arvamused samas asjas. („Selguse saamiseks pöördus komisjon samas küsimuses endise Glavliti ülema sm. Pälli poole, kuid viimane teatas, et tal ei ole aega selle küsimusega tegeleda.”)⁴³ Komisjon oli töö lõppedes koostanud akti ja palus Glavlitil esindajal tulla tehtud tööd vastu võtma, kuid keegi ei olnud tulnud. Poolteist kuud hiljem nõudis Glavlit juba uut akti, mis tähendanuks tehtud töö ümbertegemist. Lõpetuseks on öeldud: „Edaspidise Partei Ajaloo Instituudi erifondi töö tõhustamiseks ja parandamiseks jääb komisjonil lootma, et ka kõrgem organisatsioon – ENSV Glavlit ise tõstaks enda tööd, s.o. erifondide töö juhtimist ja läheneks rohkem küsimuste sisule, konkreetsusele ja loobuks formaalsusest.”⁴⁴

Puudusi tuli PAI raamatukogu erifondi töös ette hiljemgi. Raske oli järgida lubatud/keelatud autorite ja sama autori eri teoste muutuvaid nimekirju. Seetõttu võis ikka ja jälle leida üldfondi riulitelt keelatud kirjandust ning uue nähtusena erifondist üldfondi tagasi viimata raamatuid.

Ilus näide on raamat „Mõnede kommunistlike parteide esindajate informatsiooniline nõupidamine septembri lõpul 1947. a. Poolas” (1948). 26. juunil 1950 kästi see raamat raamatukogudest kõrvaldada,⁴⁵ kuid juba 10. augustil antud käskkiri tühistati.⁴⁶

Detsembris 1954 leiti kontrolli käigus (komisjonis H. Matsel, O. Reinson, V. Allik) näiteks keelatud „Leninliku Kommunistliku noorsooühingu võitlustee” (1947), „Parteitöö küsimusi. I” (1947) jne.⁴⁷ samuti oli erifondis raamatuid, mis pidanuks olema juba üldfondis.

Erifond ei tähendanud raamatute lõplikku eemaldamist. Ka sealseid raamatuid sai lugeda – muidugi vaid valitud seltskond eri palvekirjade ja lubade alusel. Näiteks 1950. aasta II kvartalis on olnud 14 lugejat, kes laenutasid 39 eksemplari raamatuid ja brošüüre.⁴⁸ Selleks ajaks on eri-

³⁷ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 27.

³⁸ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 37.

³⁹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 39–41.

⁴⁰ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 39.

⁴¹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 43.

⁴² ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 45–48.

⁴³ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 46.

⁴⁴ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 48.

⁴⁵ ERAF raamatukogus toimik nr. 2 (1950), l. 46.

⁴⁶ ERAF raamatukogus toimik nr. 2 (1950), l. 62.

⁴⁷ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1952), l. 27.

⁴⁸ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 23.

fondis juba 2243 trükist.⁴⁹ 1951. aasta I kvartali arvud on: 2586 raamatut, 77 lugejat ja 99 laenu-
tust.⁵⁰ Kõige suurem lugejate ja laenutuste arv
oli 1957. aastal: 103 lugejat 227 laenutusega.⁵¹
Suurim trükiste arv oli 1954. aastal – 3310.⁵²

Viimane säilinud aruanne pärineb 3. jaanua-
rist 1960. Selle järgi oli erifondis 2924 eksemplari
kirjandust (samal tuleb arvestada, et vahepeal
oli osa kirjandust tagasi üldfondi läinud).⁵³
1959. a. oli lisaks 17 lugejat ja 71 laenutust.

Korra tuli ka erifondidest raamatuid kõr-
valdada – A. Palgi kirjutatud Hitleri, Mus-
solini, Göringi ja Stalini elulood, R. Sirge ja
S. Pomaranski raamatud Pilsudskist ning kõik
Eesti Julgeolekupolitsei väljaõppe ja kasvatusala
õppematerjalid.⁵⁴

Käsitletavas PAI raamatukogu erifondi
karbis on materjale kuni aastani 1960. Tundub
imelik, et materjalid lõpevad samal aastal, kui
V. Allik seoses pensionile minekuga lõpetas
oma töö raamatukogu juhatajana (novembris
1960).⁵⁵

On veel eraldi kaust „Avaldused laenutami-
seks”, mis sisaldab avaldusi vahemikus 6. aprill
1949 kuni 27. detsember 1955. Tuleb tõdeda, et
hilisemad aastad ei ole enam nii värvikad kui esi-
mesed, piirdudes enamasti Glavliti käskkirjade,
raamatute üleandmisaktidega, keelatud autorite
ja raamatute nimekirjadega.

Nagu juba eespool öeldud ei ole kahjuks
säilinud materjale erifondi hilisemate aegade
kohta. Huvitav oleks olnud jälgida muutusi
vastavalt muutustele üldises olukorras. Samas
annab olemasolev võimaluse heita veidigi val-
gust erifondide töötajate tegelikult üsna raskele
ja närvesöövale ametile.

Margus Lääne

⁴⁹ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1950), l. 23.

⁵⁰ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1951), l. 3.

⁵¹ ERAF raamatukogus toimik „Aruandlus”, l. 3.

⁵² ERAF raamatukogus toimik „Aruandlus”, l. 15.

⁵³ ERAF raamatukogus toimik „Aruandlus”, l. 1.

⁵⁴ ERAF raamatukogus toimik nr. 1 (1952). K.-O.
Veskimägi, Nõukogude unelaadne elu, lk. 242.

⁵⁵ ERAF, f. 287, n. 82, s. 237, l. 1.